

FIGYELŐ

KÓDA

Gergely Ágnes: *Jonathan Swift éjszakái*
Argumentum, 2010. 60 oldal, 2100 Ft

A JONATHAN SWIFT ÉJSZAKÁI, Gergely Ágnes új verseskötetének külső megjelenése, borítóján a késszürke, felhőkbe futó macskaköves út rajza azt jelzi, hogy az ÚTÉRINTŐ-nek, előző, gyűjteményes kötetének a folytatása. Természetesen az is: az alakuló életmű folytatása. Csakhogy egy olyan életmű folytatása, amelyet a gyűjteményes kötetben teljes egészében átszerkesztett, új ciklusokba rendezett, a régi versek közé újabbakat illesztett, egyes darabokat viszont elhagyott, tehát minden valószínűség szerint a véglegesség igényével foglalt egységes formába. Valahogy úgy, ahogyan kedves költője, William Butler Yeats tette. Az új versek tehát ehhez az önmagában zárt kompozícióhoz kapcsolódnak.

Az építkezésnek ez a fajtája persze nem megfelelő: Gergely Ágnes az elmúlt évtizedekben hat olyan válogatást adott ki verseiből (VÁLOGATOTT SZERELMEIM, 1973; FOHÁSZ LÁMPOALTÁS ELŐTT, 1985; ÁRNYÉKVÁROS, 1986; KIRÁLYOK FÖLDJE, 1994; A BARBÁRSÁG ÉVEIBŐL, 1998; CARMEN LUGUBRE, 2005), amelyek az alakuló életművet ilyen-olyan szempontból átrostálták és újracsoportosították. Ha ehhez hozzávesszük, hogy pontosan ugyanennyi új verseskötete jelent meg, akkor világosan látszik, hogy formálása közben is mindig nagyobb egységben látja költészetét, amelyet miközben létrehoz, szinte folyamatosan újraír. Az alakuló magába foglalja előtörténetének minden rétegét. Minden új válogatás a költészetnek mibenlétre reflektál, és ezeknek az amúgy zárt poétikájú markáns verseknek, ciklusoknak és köteteknek átszerkesztése a mű önazonosságának kérdését is felveti.

Ezt tehát nem az egyes szövegek újraírásával, hanem sokkal inkább a versek egymáshoz való viszonyának átrendezésével teszi. Ezáltal, a maga módján, Gergely Ágnes is megteremti saját metaköltészetét, hiszen minden válogatás önidézés, a válogatott kötet pedig mint metakötet

beszél a költészetről magáról, párbeszédet folytat önmagáról önmagával. És eközben mélyen személyes és szenvedélyes párbeszédet folytat az életmű többi részével, a regényekkel, esszéikkel (így például DANIELA VERSEI az ŐRIZETLENEK című regényt vonja a versek szövegterébe; a Fenákel Judittal közösen írt HAJTOGATÓS pedig a KOBALTORSZÁG című cikluskötet háttérét villantja fel), azonkívül a magyar költészet egészével, Zrínyitől Weöresig mindazokkal, akikhez szellemi kapcsolat fűzi. Versei a műfordító szenvedélyes kíváncsiságával kötődnek a világirodalomhoz, de nemcsak szerzőket szólítanak és szólaltatnak meg, mint Jonathan Swiftet, W. H. Audent vagy Sylvia Plathot, hanem olyan elvont formák birtokbavételével, mint a triolett vagy a haiku, verstechnikai lehetőségek egész sorával gazdagítják líráját. Sőt, még tágabb köröket ír le, amikor a gondolkodó ember komolyságával szövi át verseinek anyagát történelmi-kultúrtörténeti utalásokkal.

Aversek helyi értékének folyamatos újrameghatározásával Gergely Ágnes látszólag valami poétikai abszolútum felé törekszik (és az ÚTÉRINTŐ ennek legnagyobb szabású kísérlete), azonban az önálló köteteket és a válogatott köteteket egymásra helyezve sajátos palimpszeszt jön létre: az ÚTÉRINTŐ fölé került most a JONATHAN SWIFT ÉJSZAKÁI-nak még újabb írásrétege, azonban ezek a rétegek nem tüntetik el a korábbiakat, hanem azokkal együtt olvasva érvényesek.

Mindezt egy másik metafora felől is meg lehet közelíteni: Gergely Ágnes kezdettől fogva kitartóan építkezik. Kötetcímei is gyakran erre, azaz épületre, városra, földterületre utalnak: AJTÓFÉLFÁMON JEL VAGY (1963), KOBALTORSZÁG (1978), ÁRNYÉKVÁROS (1986), KIRÁLYOK FÖLDJE (1994), NEROPOLIS (1997), A KASTÉLY ELŐTT (2001). Kötetei úgy rétegződnek egymásra, ahogy egy városban a különböző korok építészeti emlékei, ahogy egy épület – emlékmű – őrzi az átépítések, hozzátoldások, lebontások nyomait. Gergely Ágnes lírájában egyszerre folyik konstrukció és rekonstrukció. Ezért ellenőrzi folyamatosan a vers működését, a nyelv működését, ezért az a sok utalás az éppen épülő-készülő műre. De az el-

távolító műgond, az utalások bonyolult rendszere, a hangok játékos sokfélesége csak kiemeli lírájának sérülékeny és fájdalmas személyességét, amely verseinek mélyebb rétegében szólal meg. Minden költői eszköz azt a célt szolgálja nála, hogy felépítse szavakból azt a világot – országot, várost, házat –, amelyben otthonosan létezni tud, de amely sohasem fogadja be egészen. Első kötetében egy ajtófélfától indult el, amelyen jelet talált, és azóta bárhová kerül, mindig ezt a jelet keresi.

Mostani új kötetében is. De az életmű belső logikája szerint ezeket a verseket most sem csupán hozzárakja az eddigiekhez, hanem egyúttal ismét átrendezi őket. Ezúttal olyan új konstrukciót talált ki, amelyben az életmű nagy kompozíciójának egy része mintegy az új versek után nyúl, hogy magába ölelje őket. Ezzel a nagyszerű leleménnyel – vagy a retorikai műszót alkalmazva: invencióval – az új verseknek máris kijelölte helyét a nagyobb kompozícióban. A JONATHAN SWIFT ÉJSZAKÁI ugyanis négy korábbi vers köré épül. Az összegyűjtött versekből átemelt négy vers, a KÉSEI FÜRDŐZÉS (1999), FÖNÍCIAI HAJÓSOK (1999), ALTATÓ (1992) és TRANSCENDENS ETÜD (2000) négy ciklus élén áll. Ha valaki vissza akarja keresni ezeket a verseket, hogy megnézze, az ÚTÉRINTŐ kontextusában hol a helyük, az ALTATÓ-t más, AUDEN ALTATÓJA címen találja, mint a VISSZFÉNYEK ciklus negyedik darabját. Jól jellemzi ez Gergely Ágnes módszerét. A vers W. H. Auden LULLABY című versének parafrázisa, amely tehát kapcsolódik egyrészt a költő műfordítói életművéhez, azon keresztül Auden költészetéhez, továbbá része a VISSZFÉNYEK ugyancsak parafrázisokat tartalmazó ciklusának, és most egy új, egészen másfajta ciklusnak is. Az aktuális szövegkörnyezetben olvasva a vers mindig más oldalát mutatja. Ami korábban a költészetek közti kulturális határátlépés volt, itt egy másfajta, egzisztenciális határátlépés lesz: a nemléte hullás nagyszerű verse. Miközben a versek folyamatos újrakontextualizálásával módosítja, kijelöli a helyüket, felhívja a figyelmet a kész mű köztes és változó helyzetére, folyamatos újjáalakulására, másképpen a mű önazonosságának problémájára.

A négy ciklusban, ahogy a kötet fülszövege elárulja, négy férfi arcképe formálódik meg. A portrékat Gergely Ágnes úgy rajzolja meg, hogy csak az ismerhessen rájuk, aki ismeri őket. Talán csak ő maga. Négy szerelmének úgy állít emlé-

ket, hogy nem óhajtja felirattal jelezni, kiket ábrázol. Az arcképeket nem metszi kontúrosra, nem törődik a körvonalakkal, sőt, összezilálja, Swift, a LUCY GRAY Wordsworthe, a bibliai Dániel, személyes gyász, Dublin és Toledo mosódik össze egyetlen és különösképpen mégis élesen fókuszált képen. Ezzel megint csak olyasmit csinál, mint az újrakontextualizálással: nem adja ki őket, de a négy portré mégis a szerelmek emlékműve.

Ugyanez történik a szerzői jelenléttel is. Gergely Ágnes önmagát sem adja ki. Versei egyszerre végtelenül személyesek és tárgyiasan közvetettek. Annyira személyesek, hogy részleteket el sem árul, hiszen nem feltárulkozik, nem magát mutatja, hanem az emlékek labirintusában bolyongva, mintha már a végső búcsú megrendültségével, tisztázza jelentésüket. Annyira személyesek tehát, hogy nincs bennük semmi fölösleges többlet. Így csak az tud megszólalni, aki pontosan tudja, milyen eszközzel milyen hatást ér el, de már nem a hatás érdekli, hanem a tiszta beszéd. Úgy beszél, ahogyan az ember önmagával szokott, vagy legmeghittebb bizalmasával. Nincs szükség külső szemnek szóló intimitásokra, minek megismételni, amit úgyszólván tud. Azaz a verseket hangjuk modalitása, az émszítő szenvedély úgy teszi bensőségesé, hogy közben mindenféle személyességtől mentesek. A versek szoros egységét a tiszta artikuláció, az intonáció egyneműsége teremti meg.

Ennek a hangképzésnek, amely a szenvedély és fájdalom izzásában is megőrzi tisztaságát, sőt talán épp ebben az izzásban ég le róla minden fölösleg, egyik legnagyobb példája Az IRGALOM c. vers, amely irgalmatlan őszinteséggel néz szembe a mulandósággal. Nem a halállal, hanem a meghalás lassú folyamatával: „*Nem az élő és halott között / húzódik az árok, / csak az élő és a haldokló között. / Ahogy az élvezet a testből elszivárog.*”

Gergely Ágnes régen kialakította azt a megszólalási módot, amelyben a mondat megindul, szinte meglödul, de aztán hirtelen megakad, esetleg csak grammatikátlan mondattöredék marad, esetleg ebben a formában meg is ismétlődik, mintha nem tudna kibontakozni, továbbjutni önmagán, aztán persze továbbjut, hogy hasonlóan szaggatott mondatfoszlányokon, közlésejtelmeken át betekedjen ki. A kibontakozást szinte mindig megakasztja az elhallgatás. A versek mögött gyakran egy történet sejlik fel, de nem áll össze, nem ölt narratív formát.

Ez megint olyan verstechnikai-poétikai eszköz, amellyel a költő jelzi az írás problematikus voltát, határait, jelzi, van valami, nem is kevés, a szavak üresnek vélt terében. Az éles képi váltások, hirtelen elhallgatások, szaggatott megszólalások, merész ellenpontok mind-mind olyasmire mutatnak, ami – legalábbis szavakkal – nincs megfogalmazva a versben, de ami épp a vágások és elhallgatások résein át a versen túlról megjelenik, megmutatja magát, van. Mert mi történik A CELLAMÉLY című versben? Kik jönnek át, miféle téren? Katonák, papok? Hová mennek? És miféle arcváltozásáról van szó az IDŐTLEN IDŐ című versben? Miféle emlékkísértet zörög az ablakon? Egy másik versében a dublini Liffey-folyó partján ki az a meg nem született vő, Patrick, ki az a meghatározhatatlan narrátor, és kihez beszél? Lehetne akár a költő önértelmézésére hagyatkozni az IDŐTLEN IDŐ-ből, „*de hát úgy sincs magyarázat, / csak tátongó hideg*”, de természetesen mindennek pontos magyarázata van. Csakhogy az elhallgatott tények a szavak közti telített tereket töltik ki, és mire pontról pontra felfejtené őket az értelmező szándék, elmozdulnak, körvonalaik bizonytalanná válnak.

A versek ugyanis, egyebek mellett, arról is szólnak, hogy emlékeink is szüntelenül átrendeződnek. A versek többsége egy-egy emlék, történet mentén halad, de a szöveg nem a történetet mondja el, hanem annak elvont alakzatát világítja meg. Megannyi töredék, foszlány, kép, párbeszéd-részlet villan fel, és ezek sűrűsödési pontként szívják magukba a láthatatlan tartományokat is.

A JONATHAN SWIFT ÉJSZAKÁI-nak négy portréjába természetesen az időben változó saját arcképeit is belefestette a költő. Portrék és önarcképek folytatnak párbeszédet az idő végességének és az élet végtelenségének fájdmáról. Drámai beszédmód ez. Jellemző, hogy az egyik vers a BALLADA címet viseli, és valóban: Gergely Ágnes beszédmódja balladai. Sőt, nemcsak az előadás-mód, a hol megemelt, hol pedig köznap, önmagukon baljósan túlmutató párbeszéd-töredékeket görgető versszöveg, hanem maga a versforma is. A kötet darabjainak túlnyomó többsége négy soros, négyes jambusi sorokból álló versszakokban vagy e forma valamelyik közeli variációjában íródott. Több versben négyes és hármas jambusok váltakoznak. Ez a metrum (a páratlan sorokban belső metszettel és rímmel) a skót–angol balladaforma, A WALESI BÁRDOK mér-

téke. De ugyanez (belső metszet és belső rím nélkül) az egyházi himnuszok formája is. Ez a rövid soros, erősen ritmikus forma nagyon alkalmasan áll Gergely Ágnes kezére. Korábban is gyakran használta, de ilyen ciklusalkotó majdnem kizárólagossággal, ennyire töményen és ekkora jelentéshordó erővel még nem. Új kötetének lüktető jambusai, négyesek vagy hármasok, strófikusak vagy szakozatlanok, egyszerűre idéznek föl balladai mélységeket és himnikus magasságokat. A szaggatott közlések felszíne egy ballada sötét sejtelmeivel terhes, mélye tragédiát rejt: „*valami vad imperatívusz / figyelmeztet az útjelekre / kélik a kútvíz tiszta tömbje / készülj ha volt az életedre*” (BARLANGI RAJZ).

A JONATHAN SWIFT ÉJSZAKÁI-nak ismerősen is szokatlan hangszerelésű, finom modulációkkal mély regisztereket megszólaltató, tiszta és redukált kompozíciója úgy hat, mint valami új kóda, amely most visszamenőleg ismét más, bensőségesebb akusztikát ad a szüntelen átforgalmazódó életműnek.

Ferenc Győző

BOLONDISTÓK ÜDVÖSSÉGE

Kiss Judit Ágnes: *Üdvtörténeti lexikon*
Európa, 2009. 104 oldal, 2000 Ft

Az új, két év termését hordozó kötetet kezébe vevő olvasó meglepetten ráncolja össze szemöldökét a cím láttán. Üdvtörténeti lexikon. Micsoda cím ez? A lexikon komoly és nehéz tárgy, tudós munka, jó, ha kéznél van, bármikor utánanézhethet benne hiányzó ismereteinek az ember, ezenkívül vasárnapi ebédnél rá lehet ültetni az alacsonyabb gyereket, hogy fölérje az asztalt, szokásos használni még falevelek préselésére. Miféle komolyságot, nehézt, tudós munkát kap a lírai költőtől, a verszene, a formabravúr játékos kedvű művelőjétől, az eddig illetlennek számító szavakat versbe emelő „irgalmasvérnőtől” a közönség? Igaz, harmadik kötet esetében illik már megkomolyodni. A kötet vékonyka, ha lexikon, feltételezhető, hogy nagy a sűrűsége a hetvenre tehető új versszövegeknek.

Használati utasításnak is tekinthető a cím; lexikont nem „ától cettig” olvasunk, annál a